

הרב אלחנן פרינץ

הצעה לתוכנית ללימוד הלכה

אחד הנושאים אשר תופסים מקום מרכזי בעולמו של היהודי הוא קיום תורה ומצוות. בכדי לדעת כיצד לקיים את התורה וההלכה לומד אדם מגיל קטן מה עליו לעשות במצבים שונים. ישנם הלכות אשר נרכשות אצל האדם ללא לימוד, אלא על-ידי התבוננות בסובבים אותו, כתפילה וברכות (ודאי שלא כל ההלכות), וישנם הלכות אותם לומד האדם או במסגרת תוכנית הלימודים במקום בו לומד או במסגרת לימוד עצמי. נראה כי אין ספק, אדם אשר לא ילמד באופן עצמאי או בתוך מסגרת - לא יצליח לקיים את כל ההלכות. בתוכנית זו ברצוני להתמקד בתוכנית הלימודים בשיעורי ההלכה בישיבה תיכונית ממוצעת כפי שמציע משרד החינוך, אמנה את היתרונות והחסרונות, ואנסה להציע דרך יעילה יותר בכדי להשיג את המטרות שמיד אפרט.

מטרות בלימוד הלכה

אינני יודע מהן כל המטרות אשר רואים לנגד עיניהם מלמדי ההלכה ובוני התוכנית במשרד החינוך. מה שברור הוא שאהבת התורה וידיעת ההלכה בקרב התלמידים הינן המטרות המרכזיות. היטיב להגדיר זאת הרב נתן מונק¹: "א. 'ללמוד... לעשות ולקיים': ה'ללמוד' הוא כדי לקיים. יש לראות את הוראת החלק המעשי כמטרה עליונה בכל נושא ובכל רמה. ב. יכולת התמודדות עם לשון ספרי ההלכה". כאשר ישבתי לחשוב ולנסות להגדיר את מכלול המטרות, עלו לי מספר רב של מטרות, אשר מתוכן קיבלתי חיזוק בהצעת תוכנית חדשה ללימוד הלכה. ברצוני לתת שלושה סוגי מטרות: מטרות מטריאליות, מטרות פורמליות ומטרות חינוכיות.

מטרות מטריאליות

- ★ התלמיד ידע את ייחודה של היהדות ועמה ההלכה.
- ★ התלמיד ידע מושגים בסיסיים המופעים בתורה וההלכה.
- ★ התלמיד ידע כי כל הלכה מתבססת על סוגיא קדומה (בין אם בגמרא ובין אם בראשונים).
- ★ התלמיד ידע כי ההלכה הינה דבר מורכב.

1 שמעתין 104, עמודים 73-76.

- ★ התלמיד ידע כי ישנה דרך כדי להגיע לאמיתותה של תורה.
- ★ התלמיד ידע לפתוח ראשי תיבות מרכזיים.
- ★ התלמיד ירכוש ידע נרחב בהלכה, בנושאים בהם לא מתעסקים הרבה במהלך שנות הלימודים בישיבה.

מטרות פורמליות

- ★ התלמיד יהיה רגיש לביטויים מיוחדים במקרא ובחז"ל.
- ★ התלמיד יתרגל להשוות בין פרשנים.
- ★ התלמיד ידע כיצד מגיעים לפסק הלכה.
- ★ התלמיד יתרגל לחשוב מה עומד מאחורי כל דעה (הסברא והטעם).
- ★ התלמיד יתרגל להקיש בין סוגיות בש"ס וההלכה למצבים מתחדשים בעידננו.

מטרות חינוכיות

- ★ התלמיד יאהב את התורה.
- ★ התלמיד יחוש כיצד ההלכה מעצבת את מידותיו.
- ★ התלמיד יתקדם בייחסו לתורה והמצוות.
- ★ התלמיד יבחין בדאגה וברגישות של התורה לכל פרט.
- ★ התלמיד יבין כי תורתנו 'תורת חיים' והיא עוסקת בכל סוגיא.
- ★ התלמיד יבין 'כי כל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש ניתן למשה בסיני'.
- ★ התלמיד יכיר ספרים ומחברים משמעותיים בעולם ההלכה.
- ★ התלמיד יבין שיש חשיבות ל'רוח ההלכה' מעבר למה שכתוב.

צורת הלימוד בישיבות התיכוניות

במרבית מוסדות הלימוד מלמדים בכיתות ט-י "שולחן-ערוך" עם "משנה-ברורה". כאשר הנושאים המרכזיים הם בכיתה ט': דיני השכמת הבוקר, קריאת-שמע ותפילה. כיתה י': הלכות-ברכות. דרך הלימוד הינה לימוד שיטתי ורציף, הלכה אחר הלכה ב"שולחן-ערוך" תוך עיון מתמיד בדברי ה"משנה-ברורה", כאשר מורה-טוב המכין את השיעור מנסה למצוא מקרה אקטואלי עליו עומדים ודנים בהלכה פלונית.

לדרך לימוד זו קיימים יתרונות וחסרונות, ועלינו לבחון האם משקל היתרונות עולה בחשיבותם על מספר החסרונות:

היתרונות:

- א. לימוד עקבי.
- ב. ראיית כל סעיף וכל פרט בתוך הספר.

- ג. לימוד רציני.
- ד. נלמדים ראשי-תיבות.
- ה. התלמיד יודע לקראת מהו הולך (ללמוד).
- ו. בתפילה נתקלים אנו בכל יום ועל-כן יש לתת לנושא זה מקום מרכזי.

החסרונות:

- א. התלמיד לא לומד מהי השתלשלות ההלכה.
- ב. התלמיד לא לומד כיצד מגיעים לפסיקת הלכה.
- ג. התלמיד מקבל כמעט את הכל על "כפית", לא נדרשת ממנו חשיבה.
- ד. צורת החומר יבשה.
- ה. הנושא: לא מספיק קרוב אל התלמיד.
- ו. הרבה פרטים.
- ז. התלמיד לא תמיד יודע את ההלכה (שורה תחתונה).
- ח. קשה למצוא צורות העברה מיוחדות.
- ט. קשה לגרום לתלמיד שיחיה את ה"משנה-ברורה".
- י. לא כל המקרים וההלכות שייכים למעשה.
- יא. אין עיסוק רציני: מהו הטעם או הסברא להלכה פלונית.
- יב. כמעט ולא משולבים מדרשים, המסייעים לקרב את ההלכה לליבו של התלמיד.

אם עד כה הבאנו רשימה של יתרונות וחסרונות, ברצוני להוסיף עליהם מתוך מספר מאמרים העוסקים בלימוד ההלכה. הרב אברהם פרידלס² יוצא בתקיפות גדולה נגד המורים המלמדים בדרך קריאה של סעיף והסברו, וכך ם מתקדמים מסעיף לסעיף ומסימן לסימן. לטענתו יש בכך מספר חסרונות:

- א. נוצרת אצל התלמידים תחושה של חד-גוניות ואפרוריות הגורמת לשעמום. הסיבה לכך הינה משום שרוב זמן השיעור עובר בקריאה מתוך הספר.
- ב. כאשר מתקדמים בצורה כזו הקצב הינו איטי ודל, בייחוד במציאות של ימינו בהם יש במערכת השיעורים, בין שיעור אחד לשניים לצורך לימוד ההלכה.
- ג. מתוך ההספק המועט שראינו לעיל נגזר שהתלמיד מתקשה לקיים את ההלכה למעשה, מכיוון שהידע שלו נשאר מאד מצומצם. לפיכך ישנה חשיבות גדולה ללמוד בצורה בה יקיף התלמיד חומר רב יותר.

2 שמעתין 101, עמודים 52-55.

- ד. סגנון הכתיבה בהם משתמשים ה"שולחן-ערוך" וה"משנה-ברורה" הינם עתיקים ולא מתאימים לתלמידנו, שכן הביטויים וסגנון המילים אינם לקוחים משפת היום-יום שלהם.
- ה. כמו כן, קיימת תחושה שאיננה מוצדקת אצל התלמיד, כי הוא כבר למד את החומר הזה והוא מכיר אותו על בוריו. דבר זה גורם לחוסר שיתוף פעולה של התלמידים בנושא.
- במאמרו בוחר הרב אברהם פרידלס להציע פיתרון של לימוד ההלכה, אך לא על-ידי קריאת כל סעיף וכל הערה של "משנה-ברורה" אלא על-ידי שאלות ומקרים אשר מכוונים את האדם "לקניית ההלכה". דבר זה הינו טוב, אולם נראה כי ישנו קושי עצום לבנות כל שיעור בכיוון זה, מה עוד שזה עדיין לא פותר את הבעיות, ובעיקרן: הרלוונטיות והאקטואליה אותה מחפש התלמיד ללמוד.
- לדעתו של הרב נתן מונק³ יש ללמד את ה"שולחן-ערוך" יחד עם ה"משנה-ברורה", אלא שעל המורה לבנות את השיעור בצורה בה יוכל התלמיד להבין מהם המקורות והטעמים לדין. דבר זה יילמד מתוך ה"משנה-ברורה". אולם אין חובה ללמד קודם את ה"שולחן-ערוך" ולאחריו ה"משנה-ברורה", אלא יש לארגן את השיעור מתוך מרחב הנקודות המרכזיות בנושא עם טעמיהן. הוא מוסיף כי לצורך כך יש להיעזר במקורות ומקרים נוספים, הדומים לנדון, תוך עיון בדברי ה"שולחן-ערוך" וה"משנה-ברורה" במקום אחר.

צורת לימוד חדשנית

מתוך הבעיות אשר ראינו לעיל ברצוני להציג דרך נוספת ללימוד הלכה. את צורת הלימוד אותה אציג ניתן למצוא גם במאמרו של ד"ר ברוך ארליך⁴. ראשית, הנושא של השיעור הינו בנושאים אקטואליים וצורת העברתו אינה יבשה. כמו כן, הלימוד בנוי מתוך רצון לדעת כיצד ההלכה בנויה, כלומר: דרך ההשתלשלות של ההלכה עד ימינו. על-מנת לקרב את הנושא אל התלמיד, בוחרים דוגמאות ממצייאות החיים הקרובה אל התלמיד.

במהלך השיעור התלמיד לומד את יסודות הדין מהגמרא, לומד את הטעמים, הסברות והרעיונות של אותה הלכה או מצווה. התלמיד מקבל שאלות בנושא, על-מנת לבדוק את יכולת חשיבתו והבנתו את הנושא. רצוי מאד לשלב סיפורים ומדרשים, דבר אשר כידוע מקרב את הנושא לליבו של התלמיד.

ניתן לבחור מגוון רחב של נושאים בכל תחום, אך בכל מקרה אין ללמדו סעיף סעיף. יש לקחת את הרעיונות החשובים והעיקריים שנראה שיעניינו את

3 שמעתין 104, עמודים 73-76.

4 שמעתין 92, עמודים 60-63.

התלמיד. הבעיה העלולה לצוץ היא שהתלמיד לא לומד את כל ההלכות בנושא. לצורך כך, ולנתינת מענה אמיתי לבעיה זו, ראוי להביא את דברי הקיצור שולחן-ערוך בכל סוף נושא אשר עליו יעבור התלמיד.

הקשיים המרכזיים בדרך לימוד זו הם:

א. אין מספיק חומר המעובד בצורה כזו, ולוקח הרבה זמן להכין כל נושא בצורה טובה ומשמעותית. כמו כן, נדרש מהמורה ידע נרחב בהרבה תחומים בנושא ההלכה.

ב. נכון לעכשיו צורת לימוד זו אינה מתאימה לתוכנית הלימודים

(בתוכנית כלולים נושאים מאד מוגדרים, וכן דרך לימודים).

מתוך רצון לקרב את ההלכה ללב תלמידינו, כתבתי חוברת בכיוון זה: "סוגיות אקטואליות לאור ההלכה". הסוגיות הינן מחלק יורה-דעה בשולחן-ערוך, חלק שלצערנו מונח בקרן זוית⁵. ואילו הנושאים המופיעים בחוברת: מצוות תלמוד-תורה, לחלוק על רב, ספר-תורה, מזוזה, צדקה, כיבוד אב ואם, טבילת כלים, ביקור חולים, כפיית טיפול רפואי, איסור עישון, ברית מילה, צער בעלי חיים, שילוח הקן, בל-תשחית, עקירת עצי-פרי, גיור ומעקה. בסיום החוברת קיים הסבר קצר על האישים המוזכרים בחוברת.

נראה לי כי על-מנת להבין יותר את תהליך בניית החוברת, אצטט את הדברים שכתבתי בפתחתה:

"הגמרא במסכת קידושין (מ', ב) אומרת שגדול הלימוד המביא לידי המעשה. ביאר הש"ך (יורה דעה רמ"ו, ה) כי בלימוד גמרא וראשונים בלבד אין יוצאים ידי חובת לימוד התורה, כיוון שעיקר הלימוד הוא הלכות פסוקות. על כן, טרחו ויגעו ראשונים ואחרונים כל אחד בדורו כדי להביא בפני הלומדים את ההלכה למעשה.

אולם, כבר כתבו ה"בית יוסף" והרמ"א ושאר הפוסקים כי המורים מן ה"שולחן ערוך" מורים שלא כהלכה, בודים טעמים מליבם. ועל האנשים הרוצים ללמוד את התורה על רגל אחת מתוך דברי ה"שולחן ערוך": "הם מחריבי עמנו הפרו ברית תורת אלוֹקינו וגורמים רעה לנפשם" (הקדמת ספר מאירת עיניים ל"שולחן ערוך" חושן משפט).

יש לדעת כי לתחום הלימוד ההלכתי מהלכי מחשבה יסודיים משלו, ודרכי לימוד ופסיקה מקובלים המושתתים על יסודות בריאים ואיתנים. לכן החדירה לעומק ההלכה המובאת בחוברת זו יונקת את שורשיה במקרא, ומשם שולחת ענפים ופירות, הלא המה דברי התורה שבעל פה: ש"ס, ראשונים ואחרונים.

5 כאשר התייעצתי עם רבותי, אלו נושאים להכניס, אמרו לי שעצוב שתלמיד שמסיים תיכון אינו יודע כלל יורה-דעה, וטוב אם יהיה עיסוק גם בנושא זה במהלך שנות הלימודים בישיבה התיכונית.

על אף שסוגיות ההלכה הובאו בתמציתיות רבה, השתדלתי לא לקפח את העיון והעומק ולשמור על יינה של ההלכה בכל חריפותה וטעמה. הרב סולוביצ'יק כותב בספרו איש ההלכה (עמוד 28):

איש ההלכה כשהוא ניגש אל המציאות, הרי הוא בא ותורתו, שניתנה לו מסיני, בידו. מזדקק הוא לעולם בחוקים קבועים וכללים מוצקים. תורה שלמה של הלכות ודינים מורה לו את הדרך המוליכה אל ההויה.

אשר על כן אנו צריכים לחזור ולהדגיש, כי אף אם לאחר הלימוד לא יובנו כל טעמי ההלכה, אין הדבר פותר אותנו מקיומה... על מנת לפתוח את ליבו של התלמיד ולרומם את לימודו, הוכנסו מקרים אקטואליים מחיי היום יום בהם אנו נתקלים. בנוסף, הובאו אף אגדות ומדרשים, כי כידוע גדול כוחה של האגדה לעדן את נפשו של האדם ולהכניסו למאור התורה במשיכה נפשית לטהט (ספרי האזינו). כמו כן, השתדלתי כי תהליך לימוד ההלכה מן המקורות ייעשה בצורה חיה, הן על ידי משימות וחידות, הן על ידי סיפורים והן על ידי משבי רוח רעננים אחרים. תפילתנו הינה שנצליח לקרב את לב תלמידינו ללימוד ההלכה וקיומה.